

Лекція 14. Як забезпечити розвиток критичного мислення? 7 чинників.

Розглянемо питання забезпечення умов розвитку критичного мислення. Прочитавши деякі публікації в методичній пресі, можна дійти такого висновку: якщо ви намалюєте «кульки», «кластери» або використовуєте якісь інші екзотичні прийоми із не менш екзотичними назвами, відповідно ви займаєтесь розвитком критичного мислення. Я хотів би застерегти слухачів від такого поверхового погляду на проблему та зазначити, що навчання критичного мислення – це не яскраві форми роботи, що їх можна застосувати на уроці, а передусім розв'язування проблем. Якщо під час навчання ми створюємо проблемні ситуації, якщо під час навчання ми забезпечуємо роздуми над проблемами, тоді у нас дійсно відбувається розвиток критичного мислення.

У процесі навчання історії, чим я безпосередньо займаюсь, ми розробили серію проблемних задач, які розміщені на сайті лабораторії модерної історії України та інноваційних освітніх технологій Запорізького національного університету (<http://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/125.ukr.html>), а також на сайті Academia.edu (<http://fsu-znu.academia.edu/SergiyTerno>). У будь-якій пошуковій системі можна набрати словосполучення «проблемні задачі з історії» та потрапити на сайти, де ці видання розташовані у вільному доступі.

Для навчання критичного мислення вкрай важливо, щоб мали місце проблемні задачі як основна форма втілення змісту освіти. Проблемні задачі дозволяють нам вмотивувати учнів до вивчення матеріалу. Якщо сформульована якась парадоксальна ситуація, яка викликає подив, то це є природнім способом зацікавити учнів у матеріалі, далі необхідно надати певні правила, якими слід послуговуватися під час розв'язування задачі, так званий засіб навчання. У нашому випадку це були певні інструкції, розміщені у наших посібниках (методологічна частина). Сам зміст навчання має бути представлений серією проблемних задач, що їх слід розв'язати. Безумовно, не можна і небажано весь зміст представляти проблемними задачами (навіть шкідливо будь-який змістовний елемент перетворювати на проблему), проте найважливішу (ключову) проблему до теми слід обов'язково сформулювати. А сам процес вивчення теми має бути пошуком відповіді, осмисленням цієї проблеми.

Метод навчання. Необхідно створювати для учнів ситуації вибору: коли доводиться обирати один або кілька варіантів із усіх можливих. Проблемні методи навчання дозволяють нам забезпечити такий шлях освіти : частково-пошуковий, проблемний виклад, дослідницький. Відтак нам потрібні ті методи навчання, які дозволяють учням опинитися в ситуації невизначеності, тим самим звикати до цієї невизначеності та доцільно діяти в ситуаціях невизначеності.

Форма навчання. Ще один потужний чинник, який дозволяє нам розвинути мислення взагалі та критичне мислення зокрема, – це діалог у процесі навчання. Найкраще в такому разі нам слугуватимуть інтерактивні форми роботи, які забезпечують взаємодію в процесі розв'язування проблемних задач. Інтерактивні форми навчання передбачають роботу в парах, групах або групову роботу в цілому класі. Відтак вони спонукають до взаємонавчання, діалогу, різних поглядів на одну й ту саму проблему тощо. Під час взаємодії має місце висвітлення різних сторін одного об'єкта або розгляд ситуації з різних рольових позицій чи точок зору тощо. Наявність в такому разі різноманіття дозволяє створити плідне поле для дискусій та усвідомлення складності (неможливості) укласти світ в одне єдине прокрустове ложе. Завжди існують різні способи опису, різні способи спостереження цього світу тощо.

Метод контролю. Коли займалися розробленням нашої методики, ми не знали, що фінська школа в основу контролю поклала есе. У Фінляндії контроль не є засобом суворого оцінювання, а є

засобом висловлення своєї позиції та результатів своїх міркувань. Вкрай важливо, щоб учні писали. Якщо школярам молодшого віку сам процес написання може становити складність, тоді слід дивитись за ситуацією і, можливо, використовувати невеличкі есе. Дуже важливо, щоб розв'язок на проблемну задачу учні намагалися викласти письмово. Ніщо так добре не розвиває мислення та не навчає гарної аргументації власних думок, як письмове викладення. Відтак контроль результатів навчання має здійснюватися через різноманітні форми написання розв'язків на проблемні задачі. Крім того, що учні їх написали, слід ще організувати рефлексію цих рішень. Важливо проаналізувати розв'язок: визначити сильні та слабкі сторони, винести уроки на майбутнє, встановити, що було зроблено добре та на що слід звернути увагу надалі.

Як стверджують психологи, навичку можна розвинути лише тоді, коли учень постійно отримує зворотній зв'язок про доцільність результатів власних дій. Ми маємо забезпечити постійний зворотній зв'язок: оцінювати есе з точки зору того, як добре воно виконане; наскільки добре, глибоко висвітлений розв'язок цієї проблеми. Зараз наголошується на тому, що оцінку слід повідомляти індивідуально. Слід робити так, як найбільш прийнятно у вашій конкретній ситуації. Можливо аналіз цих розв'язків здійснювати як в класі в цілому, так й індивідуально. Але вкрай важливо, щоб був забезпечений зворотній зв'язок.

Останнє – це стиль навчання, який надає учню право на помилку, моделює ситуації виправлення помилок. Самостійна діяльність неодмінно супроводжується помилками. Якщо учень відчуває страх перед помилкою (а ми дуже часто прищеплюємо йому цей страх, створивши культ правильної відповіді), він ніколи не буде самостійним: ніколи не буде вчиняти самостійних дій. Культ правильної відповіді сам по собі знищує бажання самостійно діяти та прищеплює повністю залежну позицію учню. Будь-яка самостійна діяльність неодмінно супроводжується помилками, тому учнів слід навчити ці помилки виявляти та виправляти. А те, що ці помилки будуть, це – природно. Якщо програміст пише програму, він не може забути або відкинути власну помилку, її треба відшукати та виправити, інакше програма не працюватиме. Тоді, як наші учні дуже часто прагнуть забути свою помилку, бо для них вона – сором, свідчення їхньої некомпетентності. А нам необхідно виховувати зовсім інше ставлення до помилки – її слід відшукати та виправити. Лише в такому разі діяльність буде продуктивною. Здебільшого наші учні намагаються забути про помилку, як про страшний сон, бо вона є свідченням їхньої поразки, їхньої невдачі та недостатньої розумової розвиненості. А самостійні дії та розумовий розвиток – це припущання цих помилок та виправлення їх.

Таким чином, ми розглянули сім чинників, що сприяють розвитку критичного мислення учнів; 1) цілі навчання (мотивація) – створення проблемних ситуацій; 2) засіб навчання, тобто правила здійснення критичних розмірковувань; 3) зміст навчання, який представлений системою проблемних задач; 4) метод навчання, який передбачає створення для учнів ситуацій вибору (проблемні методи навчання); 5) форма навчання, яка забезпечує діалог у процесі розв'язування проблемних задач; 6) метод контролю, який передбачає письмові завдання для учнів та наступну групову та індивідуальну рефлексію: аналіз і критику, самоаналіз та самокритику; 7) стиль навчання, який надає учню право на помилку та моделює ситуації виправлення помилок.